

Saša
Vuga

Kokovo

Iz romana Erazem Predjamski objavljamo odlomek o boju, ki so ga uporniki pod vodstvom kmeta Matjaža bili proti Turkom v soteski pri Kokovem ob Ziljici na Koroškem dne 25. julija 1478. Iz tega lahko sklepamo, kako motivika kmečkih puntov zmeraj spet živo privlači zanimanje tudi sodobnih slovenskih pisateljev.

Ur.

Zima je grdo zapihala čez notranjsko deželo.

Oznani jo je Serafin — je krehal, sopel. In preklinjal noč vrh senožeti nad graščino Vallinfernov. Stara brada je v kotliču kuhal arniko, čebulo in senen drobir, porabil za poldrugi lonec meda, pa menihu vrnil zdravje v ponedeljek, ko je potrkal pri Erazmu za sodček z mašnim vinom.

— Barilček je zaloga! se je uprlo Polikseni Turnlaški.

— Svoj putrh je že kdaj izpil. Je v enem jutru klepal po tri maše, da bi ga goltal v božjo slavo. Je sploh vprašanje, kje se je prehladil: od mraza zunaj ali od vipavca notri? V četrtek se mu je prikazal sv. Felicijan s trobento, ga svaril, da bo od toliko zdravilnih rož zapadel griži in da je čas za bolj mogočno medicino.

— Mu skuhaj jerebik v blagoslovljeni vodi!

— Sem že ponudil. Se je zjezil, da je bila pri njem sv. Lucija, mu zaupala, kako je zvarek pravšen komaj za oči, če jih daje prehlad, on pa da je hripav tja dol v srce.

— In mu je svetovala mašno vino?

— Ne. Davi se je menil s sv. Jakobom, ga je prišel spovedat. V zahvalo mu je Serafin zapel dve obhajilni pesmi in tolikanj raznežil svetega moža, da mu je priporočil žajbeljna v vročem črnokalcu.

— Kaj misli o hripavosti opatinja Gizela?

— Se še ni napovedala v obisk.

Predjamski je pokazal na baril v kotu:

— Odnesi mu ga, Serafin bo res bolan.

Menih je brž okreval, se pa zapustil kot v zimsko spanje.

Globoko gôri v votlini, od vodnjaka strmo dva ducata stopnic, si je iz desk in panjev zbil oltar, podoben rakvi — tam je maševal, pod njim pa spal. Če ni prepeval k bogu, jim je nizzdol očital greh ali pa smrčal. Čančula — skrbel je za stražarje po pečini — je pisano pogledoval: opolnoči se je na lepem podrla v tihoto Serafinova molitev:

— Rjovem, o gospod! In svojo posteljo s solzami močim. Sem slab, ponižan, sovražnikom pa dobro gre! Srce je suho kot seno, ker so mi pozabili dati jesti. Od vzdihovanj me že ni drugega kot koža! Nagni, o gospod, uho k mojim nadlogam, in brž bodo moje kosti poskakovale od veselja. Amen.

Pod skalami so netopirji cepali v prestrašene frfote.

Kdaj pa kdaj je kdo v snu prijel za meč.

Gôri pa je Serafin čepel v baronskem stolu, razkoračen, z glavo v pesteh — ko da napeto čaka, zlodeja pa nikdar od nikoder, da bi mu dal karkoli zapeljivega k nogam. V razpokah so gorele sveče, s svetnikov iz Rossettijeve kapele je mežikalo od pozlate, kelihi so zevali, še vonja vina niso več premogli.

— Mir, menih, noč je za spanje! je Čančula zagodrnjal.

— Pri barbarih že.

— V nesrečo nas pehaš, te daleč slišijo.

— O, naj bi me, ki mu že teden dni žgem psalme!

— Še vranci v Konjski jami trepetajo od preveč molitve.

— Čančula, odpušcam ti.

Popihnil je v sveče, scukal po motvozu zastor iz brokata, se pokrill s preprogo — tam je sv. Hildebrand z vzdignjenim kazalcem uvajal celibat — zabrundal:

— Quae in templa veni, kam sem padel! in grenko zaspal.

Se je prikazal tudi prvi sneg — drevesa so si ga otesla, ostal je mraz. Od Ledenic je v luno tulil veter, ropotal v zapahе grajskih vrat, ob ognju pri vodnjaku pa so ždeli, spokojno kot pred tamarjem, vojščaki. Pravdica in Španček sta rezala puščice. Tu in tam je zbežal iz noči stražar, odprl kožuh v plamene, s škornji poteptal v topla tla, se vrnil.

Iz izbe je po mostovžu prišel Predjamski.

— Zmanjšaj stražo, Čančula.

— Čeprav se volk le proti sapi klati?

— Jim bo odbrusilo nosove.

— Je dobro, kadar nas je več. Burja sproti kida šum od vejic izpod nog. Podobnih se najbolj bojim: ker se najrajši v podobnem sam odpravljam.

Stara brada je kositrne keblíce vrhal s čajem.

Kaplje s kapnikov so suho tleskale v skodle lesenjač.

— Prav.

Razpet v srajčne vrvce, z jelenovcem, ki se je bliskal s širokega pasu, je srkal dim od borovine. Pa se vznemiril od miru, ki se je širil od polen, od kruhov, dehteli so na deski, pod konopno vrečo, od zemlje, ta je zunaj mrla, tu jih je pa grela, od varnosti — kam zdaj, če kam, napenja uzdo

svetokriški kapitan, katero misel misli Neža Aleksandra v sij buditelne sveče, kje v postelji skrbi pleban Čikada za človeški rod?

— Ste o puntu, Stara brada, doživeli dosti izdajalstva?

— Več preplaha in preveč odpadništva.

— Nista plemstvo in duhovščina vrivali vohljačev? Fajmoštri so risali celo za Turke zemljevid.

— Kmete je izdala vera v cesarja. Podprl da jih bo, so upali, tako bom rekel, proti gospodi. Jih ni spametovalo, ko se Friderik ni maral ustoličiti na kamnu, tam na Gosposvetsem polju. Spregledali so mu to starožitnost, mu kracali pisma. Kmečka zveza — je držala, dokler je. Kdor ni ubogal, mu na primer srenjci niso dali niti ognja, če je žerjavka ugasnila v pepel.

Pritlikavec je z zajemalko mešal v krop.

— Pri Dravi, tam pri Zilji je hrumelo od navdušenja. Boroveljski kovači so v oprtnikih tovorili orožje. Trgovci iz Beljaka so nam meče in samostre pošiljali v senu, na vozovih, v nočeh, ko se nobeden grajskih ne bi upal z griča dol. Potlej kakor potlej: anti so v deželo Nemci povabili Turka. To jih je rešilo.

Predjamski se mu je nasmehnil v hrbet:

— Vsaj ni kristjan kristjanu zlil krvi!

Možiček je zamižal, se nagnil stran od saj:

— Jah! Vsegamogočni zmeraj uredi najbolje.

— Ko da je bog poslal pomoč o najbolj pravem času?

— Saj.

— Soteska pri Kokóvem je, so pravili, pordela.

— Od krvi, tam so Turki sekali. In od sramu: gospoda pa je gnala rihto na Ostrovici, kaj vem, pri Vrbskem jezeru. Ostanke punta so natikali na trnke, jih žgali, žgali v koritih. Pri Osojah so jih trgali med konjema. Sem majhen, vtaknil sem se v svoj žep, se živ odnesel iz dežele.

— Si slišal za Ambrosiusa Korošca?

— Ne.

— Ima roke kot kremplje.

— Nak.

— Za skljukanega plešca, z ruso brado do pasu!

— Jah... Menda! Klicali so ga Štoklja.

Obrnil se je pod klobukom:

— V oči rumen kot jajce, vem! Žena mu je izdihnila v porodnih bolečinah in je krojač Košir, eden med voditelji, ni pustil na pokopališče in z vikarjem — Štoklja bojda še ni dal treh pfenigov v puntarsko blagajno. Je tožil, da jih nima. Kako je ženo shranil, kam, ne vem. Je pa čez ducat dni že silil v zvezo! Pod meč, obešen na dva kola, je — tolikšen dolgač — lezel po kolenih. Ko je prisegel in položil prste na ostrino, mu je z lica veter brisal solze. Jah, Štoklja. Je med hojo metal predse roke, ko da jih spet in spet leti pobirat. Je votlo gledal dol — kam, nisi uganil... Štoklja.

- Povej, je rekel Pravdica.
- Ni kaj povedati.
- Preveč, se je Predjamski oprl na mostovžno ograjo.

Stara brada ga je poiskal z očmi:

- Ste ga poznali?
- Spoznal sem ga. Naprej, te vsi poslušamo.

— Poldrugi teden po krvavi julijski nedelji je že kljusal pred konji komisarjev in kazal, kdo je kaj. So šli obračat mrtve pri Kokovem. Dvakrat, prvikrat so jih zmotili Turki. Potlej, ko so se razbeganci vrnili iz gozdov na požganine, je Štorklja gnal krdela hlapcev čez vasi, lovil upornike, jih tiral pred sodnike na Ostrovici. Tam so se v žerjavnikih belile klešče, se kadili dimi. Zadušni dnevi, prapor je le kdaj zaplapolal s slemenca. S kratkim nožem, ga je zmeraj skrival pod dlanjo, je materi šivankarja Koširja izlil oči. Česniku, voditelju iz Kleč pri Skočidolu, je z betcem zatolkel hrastov klin v prsi, mu na trebuh del ogorkov, jih pahljal s kokoško perutnico. Suvali so trupla v prepad, žive spet natikali na trnek. Kaj bi pravil — kriki so se slišali dlje kot zvonovi.

Stara brada je iskal proti Erazmu:

- Odkod poznate Štorkljo?
- Štorklje ne, samo Ambrosiusa Korošca.
- Bo isti, ste ga opisali.
- Si je prislužil pravšen konec?

— Če je nebeški oče vsul na kmeta jezo skozi turške sulice, če je z ostrogami avstrijskih škofov zbadal konje nam v hrbet, pa spet ni mogel, daljnoviden kakor je, na vek trpeti Štorklje v skledici pravične vage. Ko da bi mesecu ukazal, naj opoldne sveti! Ne gre! Bi se prehude homatije potegnile na cesarstvo, puhalo bi iz grobov, bi zmaj zabodel Jurija, klel bi, kdor bi molil, tega pa niti bog ne sliši rad.

Je tiho gorel pod koničastim klobukom:

- Če kmet ne seje, tudi hostij ni!
- Prav. In kakšen je bil Štorkljev konec?

Vojščaki so držali dih v pritlikavca.

— Ko je pretil poslednjo latvico krvi, je spustil svojo.

— Povej po vrsti, je zagodrnjal Jelengar.

— Saj pravim! Kupil si je rdeče hlače. Z rjavih si je prej vsak večer ostrgal kri. Drugi so popivali s profosom, Štorklja pa z nožičkom gor in dol po šivih. Komaj se je rdeče preoblekel, je zmanjkalo ljudi. Stekel je k trgovcu: Krajcarje nazaj! Ho, ho, ni kramar maral več ne hlače ne nogavic. Štorklja je potegnil meč, trgovčev zet sekiro: truplo sta s cerkovnikom in na vozičku vrnila komisiji, ta je uganila, da je znorel od naporne službe, in ga vrgla psom.

Pritlikavec je stal, vkopan na kratkih nogah. Tuhtal je v Erazma, se obesil za konce dolgih dlak:

- Še ne vem, ste ga poznali ali ne?
- Spoznal. Je bolj strašilo kakor strah.

— Gospod, vi veste več!

— Ne maraj, Stara brada.

Burja se je vrgla po votlini, se ubila v skale. Ohomotana senca je zaprla vrata, snela plamenico, si pomogla mimo lesenjač: Volčina, je bolščal izpod ogrinjača, sešitega na zvon.

— Kaj novega? je Čančula vstal s polen.

— Bom že povedal.

— Cvenkljā z zobmi kot s srebrniki, je Jelengar zdehnil.

— Si kaj opazil?

— Bom razložil, je Volčina pihal v lonček s kropom.

— Na koga čakaš, Čančula? je Pravdica povzel skrb.

— Na Friderikovega sla s patentom, je Jelengar grizel.

— Povej, kar veš.

— Bom hitro rekel, je stražar počasi pil.

— Pljuni, za hudiča: je kaj novega?

Stražar se je ogrnil in pomembno rekel:

— Nič.

Iz ilovice je izdrl baklo in se odpravil dol.

Jelengar si je stolkel kapo z las:

— Je kremenit, previdno govori, pove veliko!

Čančula je razpotegnil škornje h Kastorju in Poluksu, sta dremala pri ognju, strigla z uhlji. Kdaj pa kdaj je skozi jamo padel netopir, zakrožil, se zaletel v kapnike — ga ni bilo nazaj.

— Tičmiše gledam. Drži iz te graščine skrit izhod?

— Poišči ga, Jelengar.

— Nocoj smo pa čemerni, Čančula!

— Kateri vrag je ravno tebe vrgel k nam?

Jelengar je nameril palec v Predjamskega:

— Zvestoba. Rečeno je bilo, da pridemo domov.

Naslonil je komolce ob kolena:

— Pa so nam tu vrinjenci spustili vrvco za vrat.

— Miruj, se je pritlikavec obrnil.

— Kadar se pa s tabo menim, počepnem. Večje spoštovanje gre samo gospodom v suknji, reverenda imenovani. Si res odrezal peto šestim turškim konjenikom, so vam pa le uropali bandera s sv. Barbaro in škafe z zeljem. Če bi te oratārji vzdignili v hauptmana, se ne bi tolikanj po prstih nosil!

Stara brada je zalomil roke na hrbet:

— Zatlači si sena v golt!

— Si majhnih mer, ne veš za mero.

— V golt sena! je Stara brada kriknul.

Predjamski je udaril po ograji:

— Smo bratovščina norcev v hospitalu? Se bomo s srpom drug preganjali za drugim? Od preveč toplote, tretjim na uslugo? Komur je v pečini dolgčas, naj potrka. Bo izplačan. In naj gre. S pečatom na zobeh! Varuje

nas skala, v boju smo edini, tu pa ropotamo kot orehi iz razšite vreče! Že jutri pa utegnemo vsi obžalovati vse.

Pravdica je stegnil vrat, na dolgo kimal:

— Nam je udobno, pa izzivamo boga.

Čančula je mignil proti samostrelcu:

— Se kokoti, ko da hodi spat v monštranco!

Jelengar je požvečil:

— Žalita, žaliti se pa ne pustita!

Pritlikavec je spet zatlel:

— Sluga, anti veš: se nas je štiristo zagnalo na Koroškem v sablje!

Oni v sedlu, mi pa peš.

— Pravil si, da je izbirek štel šeststo betic.

— Resnica! V pomagaj nam je priteklo dvesto kmetov in rudarjev, zato pa nas je zapustilo tisoč mevž. Turkov kot prahu v oblaku, pa terjaš, naj se pred teboj zatresejo te moje prtenice!

Jelengar je zazdehal:

— Ne terjam, le spahuje se mi, dan na dan ta punt!

Možiček je obstal, drvén.

Se je oglasil Pravdica:

— Res niso pri Kokovem Turki marali za ujetnike?

— Proti navadi. Škofom in cesarju so dali to nedeljo strašen ofer. Od počenih lobanj, izsutega drobovja in odprtih ust se je čez trave daleč dol meglica položila. Ko je ponehal hrušč, ko so potolkli krike ranjencev, so v vejah oživeli liščki. Dan ko dnevi, nič. Nobenih stokanj, solz, motvozov, hoje v suženjstvo. Le trupla in veliko sonce, ko da s hriba gledaš na poseko. Enega so obesili, pač, Jezernika z Ljubelja. Za tarčo — so mu v hrbet metali strele iz zaplenjenih samoster. Drugo je pa vse bilo na tleh. Čakali so do mraka, kot na sla s pohvalnim pismom, in se raztepli v ropanje proti Podkloštru. Oj, so na osti natikali otroke, jih nosili kakor peki preste! Oj, so matere z rokami greble v zemljo, do hudiča, ko pa so jih nebesa zapustila! Ne, jetnikov ni bilo. In nič več živih.

Jelengar se je zleknil po volovski koži:

— Ne bo držalo, ti si tu!

— Miruj! je Pravdica ostro zmrmlal.

— Oh, naj nagaja, manjši je kot jaz.

Stara brada je jemal iz vreče lipov cvet.

V obraze se je zdaj obešala rumenkasta, pa rdečkasta svetloba. Tu in tam je pramen z ognja žolto pljusnil v skale, se razlil na tla.

— Ne lucifer ni hotel iz pekla ne bog iz raja. Na pomoč bi prihitele sence mrtvih pri Kokovem, so pa spale. Kot še spijo. In kot bodo, vse do tromb. Takrat pa bodo kmečki vitezi in polk šeststo junakov odkorakali naravnost pred nebeški tron. Ne bodo trkali! Ne odložili sulic in plenkač, prav nič povešali bander in praporov z vtkanim šolnom, nobena milost jih ne bo slepila.

Jelengar je zategnil:

— In je vprašanje, kdo bo koga sodil! Tako si mislil?
— Nisem. Si pa lepo povedal.
— Pa če jih bodo napodili v pekel?
— Se bodo skrohotali in zavili, kamor jim bo kazal angel z mečem!
Mar je pri rógeljčih še kaj trpljenj, ki jih gradovi niso vzeli na poskušnjo?
Zna korobačnik slabše devati na muke kot peklenščki?

Poluks je potegnil glavo s tac. Potlej je poskočil Kastor. Nihče se ni vznemiril ob nemiru psov, Erazem pa: prislulnil je nizdol, do plamenice, je zgorevala kraj vrat.

Stara brada je odstavil lonec, si obrisal dlan v hlače.

— Nobeden ni pomagal, pri Kokovem ne in niti kdaj drugod.

— Spredaj sablja, zadaj meč! je rekel Pravdica.

Pritlikavec je zvegal ustnice:

— Nobenkrat.

Ogledal se je proti mostovžu, v Predjamskega, mu ni ujel oči — volčjaka sta se vračala k vodnjaku.

— Zakaj se niste razbežali? je Erazem vprašal.

— Kdo bi nas potlej pokončal?

Prislonil je poleno v ogenj, se nasmehnil:

— Avstrijski cesar ni imel niti za dvanajst banderij vojské kot se spodobi. Je skopuh, češke bojne mojstre je nalival s kvarnim pivom, jim dajal na pot plesnive ovčje glave in blagajno, zvrhano obljub! Ogrom je porival svoje tolste knežne, jih ustavljal s pismi in pečati — jih je ustavil, a ni res? Turki dirjajo čez domovino kot na štehvanju, župniki bežijo, namesto da bi krivoverce brizgali z blagoslovljeno vodo, ki še parkeljna pripravi v strah!

— Vprašal sem, zakaj se niste razbežali.

— Ker bi v očeh vseh bili še večji nič.

— In če bi, misliš, pri Kokovem zmagali, bi zrasli?

Pritlikavec se je ozrl:

— Smo mislili. Verjamem. Bi!

Burja je zavijala prek smrek — ko da od Lokve kdo kriči.

— Veliki ste, gospod, ste močni, me slabo razumete.

— Ni dosti razumeti. Prav imaš. Kot vsak po svoje.

Španček je skrbno poslušal v Staro brado:

— Jih niste zmogli, ko ste jih pa zvalili v grapo?

Predjamski je živahno poprijel:

— Poznam primer, ko se je na Hrvaškem četa priselala stotniku Forúncolu za rep, ga tiho grizla vso pot skozi goščavo in mu na robu gozda padla še z dreves za vrat. So jih počistili, da zjutraj ni bilo ne konja na nogah ne podkve v blatu in se je frančiškan, ki so mu ukazali na ogled, vrnil s sporočilom: Zmota! Stotnijo je drugam zapeljal. V hosti ni ostankov boja ne sledov!

Stara brada mu je kimal, se nasmihal:

— Obkolili smo jih, so nas obkolili. Imeli smo jih spodaj, oni so pa nas imeli s hriba. Do konca sem pa že povedal.

— Še povej, je silil Španček.

Možiček je podrsal palec po kazalcu:

— Bilo je 25. dne malega srpána 1478, od sobote na Gospodov dan in jutro. Pretila je vročina, trava se ni več zravnila izpod pete. Turki so, smo vedeli, obžirali nesrečnike vzdolž Soče. Gnalo se jih je kot listja, kadar pihne burja v gozd. Šli so na večerno stran, pa se ostro zvrnili proti severni — ko da jih kličejo! Drveli so navzgor, ob Beli vodi, se razlivali, pa stiskali, se spet razlili: Volče, Kobarid, zvonovi so udarjali preplah, Bovčanom so požgali cerkev sitnega svetnika Urha, s sedla so jim bleketali jagenjci, Predil, po luknjah so deželni brambovci molčali kakor bêt, Trbiž, kramarji so se v petek že vpregli v vozičke, jo ucvrli, Ziljica, Kokovo in nedelja: sem noč prespal. Zjutraj sem si brusil nož, nas gledal. Stali so ob ognjih, puntarji, v dimu, molku. Se mi vidi, da smo se poslavljali. Prstena lica, póstarni v oči — ponoči so nas zapustile šleve. Za štiri naj bi vsak zalegel! Že, ampak kako za trideset? Prinesli so na butare puščic, vreče s kamenjem za lučanje, mehove s kislim mlekom, potlej je v soteski kraknil bojni rog. Čez čas trobenta. Smo jih že videli, so šli po trije, nič oprezavo, sem rekel: Kaj pa to? ... V belih hlačah in na glavi peče, se niso bliskali kakor beneški plačanci, tudi na uzdah ni bilo bleščic. Sem lomil vejice, si jih zatikal v žepe, za klobuk, sem bil kot grm na nogah. In tuhtal dol. Je zarjavelo. Naši so se vrgli z brega. Konji so zahrzali. Smo že bili vkup. Takrat pa so nam bobni zagrmeli v hrbet! Upi proč, prodaj glavo! Si nismo dali duška niti za poslednji očenaš. Kravljaja izpod Mangarta se je vrtel kakor na plesu, sekal z oberočnikom. Še vem, da mu je manjkalo četrto lobanje, ko je posekal Turka, konju rep in smrekico. Se je vrtel, še na kolenih se je, še na tleh, zaklel, potegnil nož in se zaklal v srce. Ali Rezijan Blaženko — se je ko dihur zagnal v sedlo, zad za Turka, ta je bil na pavke, vreščal svojim za pogum. Zasadil mu je bodež pod ramena. In umrl: pogan mu je s komolcema zarezal v život, je na komolcih nosil šila v usnjastih narókvicah. Veje so se klale, debla. Potlej so se zgornji Turki srečali z jahači iz soteske — kakor tram, ko butne k tramu! Nas ni več bilo pokonci vmes. Počasi se je tišalo. Mesarji so pobijali načete konje, jih devali iz kože. Bližal se je poldan, čas kosila, so kurili.

Stara brada je zaprl veke v spomin, se stresel:

— Oj, se je čez zlito kri razlilo sonce, oj!

Mrak se je gostil okoli ognja, brisal sence.

— Je kdo med poglavarji zbežal? je Erazem vprašal.

— Med poveljniki? ... Nihče.

— Si vendar rekel, da je Štorklja enega na mukah žgal!

— Pavla Česnika, je v soboto šel v noč za splašenci, da bi jih pregovoril. Je trkal pri županih, pri vikarjih. In omagal. V Drevljah ga je Štorklja snel s senika, spal je kakor ducatkrat zaklan, ga zvezal h konju in prignal na Ostrovico. Za ulov so mu plačali sedem krajcarjev in tri denariče, za mučenje pa nič.

— Je v boju padel tudi prvi med poveljniki?

— Je. Padel. Ga pa med padlimi niso našli.

Kaplje so se s kapnika zabijale v vodnjak.

— Kako mu je bilo ime?

— Matjaž. Zal kot zlatorog v skalah. Kralj Matjaž.

Jelengar je, rdečkast, skočil s kože:

— Ritoper, pa kralj Matjaž! Ne stresaj gobca!

— Spi pod hribom, kmečki kralj, utrujen od vsega.

Čančula je zamrmral v samostrelca:

— Vsem vrednim že od nekdaj rečejo Matjaž ali Matija.

— Kralj Matjaž bo samo eden!

— Nisem rekel? je pritlikavec pokimal.

— Pa do pojutrišnjem ne tisti, ki ga misliš ti!

— Povej, če veš za boljšega.

— Kralj kot se reče, ne prosjakov!

— Siromak še ni berač!

Jelengar je zasukal glavo gor, proti Predjamskemu:

— Korvin, gospod pšeničnih polj, kralj Ogrov!

— Ogrov že. Nič nimam proti, je Stara brada zmignil.

— A ni Matevž? se je začudil Španček.

Jelengar se je spet ozrl gor, kot za pomoč:

— Je že v Ptuj, tam na Dravskem polju! Edino kralj Matjaž bo vse obranil Turkov, red napravil, poskrbel za boljše dni. Boš mleko lokal, lizal med, se me boš spomnil. Majhen si, ne upaš gledati čez plot! Kdor je v sedlu in s perjanico na šlemu, je zate drugemu s perjanico enak. Avstrijski cesar moli, krade, je stiskač, si rekel. Še puščice je po boju velel cukati iz trupel, jih puliti iz dreves, pocrklim konjem podkve trgati in jih beležiti kot vojni plen. Pridejo krdela, tam dekleta stisnejo gosi v oprtnik, se skrijejo v gozd. Med Turkom in Avstrijcem ni razločkov, eden pa: Turek je kot orel, plane, zgrabi, gre, Avstrijec potresāv kot grintavo ščene ob žvarovini — čeprav si je okoli in okrog naslikal orle, še na scalno ponev!

— Vse res, ne trudi se, je Stara brada zamrmral.

— Če pride kralj Matjaž, pa lijejo srebrni! Vojska vzame, dvakratno poplača. Voli se vrtijo, pivo vre iz sodov, punce ne bežijo: potegni se ponoči vzdolž vasi, povsod molita izpod sončnic facolét in par ostrog!

Jelengar je odšel do mostovža:

— Vas kdo odpelje Turka ščipat, ga že okličete za kralja!

Burja je drvela spodaj mimo vrat.

— Pesmi bodo pele o Matjažu!

— Od Celovca do Mokric, pač. Samo da ne o tistem, ki mu jih prepevaš ti, si je pritlikavec razdraženo pobožal brado.

— Matjaževi vojščaki ne požigajo, ne koljejo ko drugi!

— Lažeš! je možic zakričal.

Vrglo ga je s stola, gube so se mu navpik zložile čez obraz.

— Pristuda! Nikdar res! Se ti v črno piše nad oblaki greh, ki ga počenjaš z usti!

Zaletel se je gor, dol, skljukan — ko da bo skočil iz života:

— Kralj Matija je naslednji strah, takoj ob Turku in gospodi! S kremp-lji svojih divjih beštij je moril, bolj krvav kot védomci, ki le otrokom kri sesajo. Privihral je nad cesarja, tepel Turke — mrli smo pa mi! Koče so gorele, rž, iz hrušk so z vej visela trupla! Marto iz Podkrnosa, otročnico, so z detetom zaprli v kamro na pokopališču: otrok je shiral, mati je požrla sedem pajkov, da bi jo hitro vzela smrt. Stanovi so si s kmečkim činžem barantali mir od ogrskih konjikov, jim odpirali v trge, jim kazali, kje naj koga zgrabijo med puntarji. Sodarja Gogalo iz Lipnice so vrgli v vrečo, ga obesili pod zvon, zvonili k pijani maši, dokler ni kembelj zbil človeka v kašo! Iz Vrbe so Jerebove, tri fante tkalce, oslepili, jih privezali na konje, jih zdijvali skozi gozd — o mraku so se serci vrnili v taborišče, pritovorili tri mrtve, zlomljene od vej. In naj o tem Matiji kralju poje naša pesem?

Pravdica je vprašal, iz zadrege:

— Si lepo orisal Turke, a ni res, Jelengar?

Samoststrar se je spustil na stopnice:

— Gospod, odgovorite vi. Sem že preveč besed izstrelil.

Skala, dim, tema, oči: ko da ga gledajo obrazi iz pekla.

Burja je plahnela, zavijala kot na zaslinjeno piščal.

Čemu se gre Jelengar to stópanje po prstih — ni dovolj nadlog? Z nosičem predmeščana voha v ljudi iz gozda in galej, jim s svojo bóljšostjo ni kos, iz kalnega pa naj ga drugi vleče.

— Tako približno jih je v pismu dožu v Benetkah dal na znanje providur Dalmacije, Pizzo Colomban: Ti psi trgači, se z njih gospodstvom čudim, prenašajo napore kot za šalo! Pa tudi lakoto, morilski spanec, žejo, mraz in smrt od muk. Mleko pijejo, ali pa vodo od studenca. Če slavijo, ji dodajo med. Grdo so bojaželjni, mir jim je bolj zoprn kakor trahom. In, moram pač verjeti poročilom: gostoljubni so!... Jelengar je govoril po resnici.

Možic je držal roke ob telo, kot v dežju:

— O Turkih že, čeprav je bore novega povedal.

— Ko ti o svojem boju pri Kokovem, je samostrar golsnil.

Pritlikavec se je smehljal, Jelengar ne:

— Podobnih bitk smo mi imeli ducat na pol leta!

— Tebi gre v ušesa, v glavo ne! Sem trdil, da jih niste? Sem rekel: kaj je ogrskemu, turškemu ali avstrijskemu polkovniku potisniti drug drugega v tlačana. Se mu bo mar zapekla vest? Kdor vdira k nam, bo zmeraj tiščal za hrbtom bisago, si jo polnil! Če govoriš po materinsko, si jim gnoj, si prst — pa orjejo, nas žanjejo. Smo staja, gospodarje uganemo, ko nas je treba gnati klat! In naj bi klavcem pesmi peli? Čudna pamet, mojškrice vkup, naj jo zakrpajo!

Jelengar je pomahal:

— Spremèni svet! Ne papež in ne cesar ga ne moreta.

— Ga nočeta, je v ponedeljek kričal Serafin.

- Zato poklekni, izpolnjuj njú voljo.
- Čigavo? Je hkrati dosti papežev, še več cesarjev.
- Le en papež, le en kralj sta!
- Zate že, betic, ki mislijo drugače, pa veliko.
- Si komaj nič, pa klatiš zvezde!
- Nikomur nisem hlapec. Sam sem, vaje samotišč, regrata in polžev.
- Ne družine nimam ne preveč strahov. Si kdaj pomislil, kako do dna obupan je bil Knafelj, apnar iz Drobólj, če je lahko doma pozabil šest otrok. Ni umanjkal. Brado, mu je segala do hlač, si je odrezal, da ga Turek ne bi grabil v dlake. Mar misliš, da je hoja v punt kot ohcetna procesija? Kdor je izjokal solze — edino ta se bo smejal na lojtrah vrh šafota. Izjokali so jih, pa terjaš, naj bo Oger v pesmi naših kmetov kralj! Pogruntano, ovbē!
- Samostrelec se je ihtavo namrnil:
- Zamenjal bo avstrijskega bebljača!
- Smo ga prosili?
- Tebe bodo vprašali, in tvoje!
- Stara brada je zasadil prst skozi mračino:
- Nisi hotel, si pa tu zadel v črno!
- Pogrel si je dlani nad ognjem in jih vtaknil v žep.
- Od mostovža so se potresle Erazmove ostroge:
- Se ti je kralj Matjaž zameril, Stara brada!
- Ga ne maram, mi pomagaj bog. Kar je za Ogre dobro, kadar je, je nam kot veper v ajdi. Če bodo naše pesmi kdaj zapele o Matiji, naj pojo enako milo še o Turkih!
- Ga poznaš? Si ga vsaj srečal?
- Oj! Njegovo dolgo roko, kapitana! V Bilčovsu.
- Matjaž vendar ne more kakor angel frfoleti nad vsakim konjenikom, ga obvarovati zlih dejanj! Zemljaki so se mu zapuntali, in če ti kdo nastavi osten, če napne čez pot, iz vej v veje, dreto, da bi ti vrat odsukal, mu vojščak odseka glavo. Za ledji so potrebovali mir, da bi zvrstili brambo, tudi kmeta odrešili Turka. Pisali so pošten račun ... Si danes huje kregav kakor Serafin. Mar ne bi legli?
- Polegamo že od sobote, je Pravdica burklal pod ogenj.
- Možic je sédel, razgrnil brado čez kolena:
- Kmetje na Koroškem so prosili po cerkvah v bogove: Obranite nas krščanskih, sovražnika se bomo sami! ... To precej pove.
- Kot komu, meni nič, je zamrmral Jelengar.
- Pritlikavec ga je pokrižal z ledenimi očmi.
- Za kaj, ste rekli, so račun pisali? Kdo je jedel, pil, kdo potlej plačeval? ... Kot nemci govorimo, gluhi! Kot mlinski kamen, če drdra, ko ni pšenice.
- Predjamski se mu je nasmehnil v jezo:
- Naložil si bom večni molk za kazen.
- Stara brada se je mirno zdramil:
- Naj bog v nebesih čuva čast omenjenega kralja. Nisem se ga zmi-slil, Jelengar ga je pahnil z ust. Naj siv in strašno star uide času, v zlati

postelji, ob kosu sira, korcu črnokalca. Povedali ste po resnici: tu kralj Matija, onkraj kmečka zveza, vmes pa šestkrat sedemnajst grmad mrličev. Podoba je razločna. Ta pavji rep pa terja, naj ne omahnemo le v prah, ampak naj kralja, ki si je otopil meč na naših rebrih, slavimo, hlapci, v pesmih, ded prek sina dol do vnuka! Pesem pa izvira iz srca. Kot kri. V naših srcih je žolčina! Zato bom drugič rekel: bog naj ga v nebesa prime, ko bo ura bila, ogrskega kralja. Posedejo naj ga za javorovo mizo! Le v pesem naj se nam ne vtika — se nam je žalostno v vse. Če bi ga pela, bi ga dala med kobilice, ob turške tašče, k valptom, kraj ugrabnika Matijona, k črnim ranam in Rošlinu. Strašno je počenjal z nami, kakor vsi, ki so prišli čez nas!

— Povej primer, se je vmešal samostrelec.

— Povedal bom, če ga zahtevaš, ampak tebi ne!

Pritlikavec je vrgel brado z nog:

— V soteski pri Kokovem smo jezili Turke. Ne cesar ne stanovi niso zmogli pravnjega branu. Križali so nas, nad Golgoto se je stemnilo. Zemlja je v nebo posojala oblake, saje so se vračale z dežjem! Prav. Je priviharil kralj Matija, mlatil po avstrijskih, jih začepil kot petelin kuro. Graščaki so mu plačevali z našim kruhom in soljo, kmet se je spet zvezal, odkorakal v Beljak, pred hramom sv. Martina terjal, naj bi udarili po novih tujcih. Nič. Meščani so zaprli polkna. Reveži domov, k domovom kralj Matija. Konjem in huzarjem so se pene trgale od zob! Kotmara ves, Zakamen, Škofiče, Sekira, Vrba — opečena trupla so po jezeru strašila ribe! Ogr nosijo zavite sablje, kakor Turki. Česne po otroku, iz enega napravi dva.

Erazmu ni uspelo skriti presenečenja:

— Zgodilo se je lani! ... Kdo ti je povedal?

Jelengar se je zganil:

— Ptica. Mu je s kljuncem pismo dala.

Stara brada je pokimal:

— Taščica. Iz tičnice na grajskem vrtu.

Erazma sta obšli pol skrb, pol radovednost:

— In ne poznaš Ambroža de Carinthia, Štoklje?

— Sem razložil.

— Ga nisi videl med mrlaki?

— Sem že novice bil na smrt vesel!

— Si vendar poučen o križih onkraj Korna in Ljubelja!

Možiček je požmeril:

— Se siceraj kdo prebije skozi snežne burje in nizdol na Laško. Za veslača, španskega žolnirja, za mezgárja. Ob morju sije sonce, tožijo, je sol, Koroška ve pa le za ketne, rihtarje in kevdre. Vse manj je živih, da bi mrtve oskrbeli. Hodiš, hodiš, se na cesto strese norec z golšo, krikne: Bog je zmrznil, sv. Peter zgorel, ju ne bo nikoli več v deželo! in se vrne v grm. Ko bo Koroška kakor zapleveljen britof, takrat bo gori mir. Po Gosposvet-skem polju bodo rajali baroni v belih nogavicah, prošti, kisli kakor prazen sod, škofje s prstanom na dve mrtvaški glavi, nune izpod Klosterperka bodo

piskale na rog, rabelj bil na boben, pijan od nič več dela. Spričo tolikanj veselja bo kralj Matija zbolel za dolgčasom! Po delu še grobar zapre mrtvašnico in gre v taberno. Ostanajo strahovi, coklajo skozi noč, prikazen z lučjo je najbrž Ambrosius de Carinthia, bo vetrovno.

Pritlikavec je zvihal roke, ko da grebe v zemljo. Pa rekel v tihoto, ki je gledala s širokimi očmi:

— Gospod, ste hrabri, pametni. Po vesti mi povejte, kot otrok, mi ne zamerite, ki reče močeradu močerad. Lokarju odgovorite, meni ne: če bi vam kdo zapahnil sestro k marketendarjevim cipam, vam požgal senik nad kočo, ki so jo požgali Turki, vam s kopiti poteptal čez ječmen, vam sinovom jezik pulil, noge žagal v gležnju, se nagoltal blagrov v gornjih izbah vašega graščaka in vam zjutraj razsabljal obraz, bi mu zapeli pesem? Ga terjali nazaj? Matija bo razgnal cesarja, mu ukradel Dunaj — se bo premenjalo? Ko je še Eva predla, Adam vóli gnal, so peli stari. In verjeli, da je res bilo drugače. V obednici Mateja, vetrinjskega opata, sem mrzlega večera sredi puntnih zmed bolščal v podobo. Ob debeli sveči, na ometu, pod obokom: drevce, ravno kakor smreka. V vrhnjih vejah sta ko divja mačka čepela cesarost in papež, prvi s krono, drugi s kapo v ribji rep, pošito z modrim kamenjem. Brž spodaj so držali kroglo, meč ali vsaj cerkvico na dlani kralji, škofje. In očetje bosopetci, iz katerih bo še kaj, ker jih je božji prst namenil med svetnike. Čevelj niže so se kramarji odriivali, zlatarji z utežmi, župniki z rokami proti nebu, pobiralci davkov, z vrečo reparjev kraj škornjev. Zmanjkalo je listja. Deblo se je hrapavo zarivalo v zemljo, v pusto, gruččasto. Napenjal sem oči: med koreninami so se, bolj glista kot kristjan, zvijali od hudega, in blatni, kmetje. Drevo jih je izžiralo. Kot pajek. Se od njih redilo. Sonce je zlatilo lica blaženih, ki so mu varno kot v turnirskih sedlih ždeli v vejah. Obletavali so jih kraljički, leščarke in rajske ptice. Podoba me je nataknila kot na kol. Grdo na mah se mi je razodelo, kot pastircem okrog jaslic. Od takrat boleham, me tu peče, pod kamižo. Vprašal bom: kam v veje pleza ogrski Matija? Ne skačejo mu psi v rit, nihče mu hlač ne trga! Bolj gôri bo, bolj daleč bo in težji, zmeraj pa na nas — po čem se bo razločeval? Mar kralj Matija leze gor, da bi obranil nas? Zakaj nas hočejo na veke vsi pod brambo? Pride čas — nas branijo? Nikoli pa nas ne obvarujejo pred seboj! In temu kralju, enemu med kralji, naj bi tisti kmet, zadavljen h grudi in z vsem na grbi, pesem pel? Ga shranil v pravljico? Kaj nam je dal, ko nam je pa kot vsi vse vzel? Jelengar se težavno bota s pametjo. Bo kralj Matija sédel sredi Dunaja na tron — kako se bo do nas razlila nova milost? Kot Friderikova! ... Ko bo umrl, bo v postelji, častitljivo od let, ta kralj, gospod na Ogrskem, Matija!

Besede so se otrkavale — ko da jih zlaga h katapultu.

Zdaj bo planil v pesem, je pomislil Čančula. Kot včasih, ko so v boju strele sikale in so se meči krhali v grebene šlemov, pa je iz lin v stolpu véknilo o sv. Urihu in papeževi ženi ali o Jobu v gnojnem košu:

— *Stari Job bolan leži, bolan leži, godcev želi!*

Predjamski si je držal pest čez prste na ograji.

Strmo je tuhtal v postavo, dlakasto, leseno kraj vodnjaka, s strganim ovratnikom na suknjici iz porhanta in s trdim glasom, ob straneh zamolklim, kakršnega vsake kvatre zmorejo preroki. Za dvornega pavliho je presvoj, za ped prevelik — kot prižgana sveča, zarita v strelni prah. Če mu podobni pridigarji šepetajo iz mračin okrog ognjišč v družine, bo spomladi zacvrčalo v vojvodini. Čančula drži vojščake po vojaško — Stara brada jih ima na svojem roženkrancu. Kam me je v veje vrgel na podobi iz Matejevega refektorija?

Počutil se je kakor ujetnik.

Možic si je z dlanjo potegnil čez obraz:

— Kralj Matjaž pa ni umrl na konopnih rjuhah. Nihče mu ni kadila pihal v nos, da bi mu duša po golobje odfrfrala. Nihče ni molil, črno pel, mu z lakta tiščal pod oči najboljšega sokola lovca. Odšel je, kot odhajamo — z grenčino, z ranami pokrit, in s kletvijo. Imel je švabski meč pol na zobe, pol na ostrino, z ročem iz rumenkaste kosti. Vidim ga, še zdaj: spraskane štibale so mu segale do beder. Drateno srajco, z jajci kupljeno v Celovcu pri Železnem Davidu, mu je prekrival jopič na en žep. Ko se je sonce vzdignilo, si je klobuk pritisnil na oči. Ključar iz cerkve v Ovčji vesi nam je leskov križ dajal v poljub, z opombo: Misli na boga! Kralj Matjaž mu je prijazno odgovoril: Bo potlej dosti časa! ... Prvi se je spustil v sotesko, padel turškemu trobaču v sedlo, ga potolkel iz stremen in zdirjal vkreber, da bi nas pravšnje vrgel v boj. Kako je pri Kokovem završala kmečka vojska — oj, ko da ima na plečih krila iz kanjuhovih peres! Konji v strahu so metali noge v zrak, stresali v trne in na naše nože gospodarje. Kralj Matjaž se je podil zdaj gor, pa dol. Ko sem ga drugič videl, mu je meč bil rdeč, in leva roka, je prestregla tri puščice, spravil jo je v žep, rjavca gnal s petami. Turki so se stiskali v gruče — kot v grme s sabljastimi listi. Prihajali so novi, klecali, v sodni dan so rezali rogovi, grizli smo se kakor klin v panj, sem ga poslednjič videl: jahal je počasi. Iz razparanega škornja mu je lila kri. Sonce mu je porahljalo kodre. Gledal nas je z mladimi očmi, kot onkraj jutra, ki se je dušilo od oblakov dima in smradu. Pa me je v čelu, kaj vem, zbolelo — konj kralja Matjaža se je vrnil sam! Čakal je pri bukvi, tam smo v noči žgali kres, se zrušil, bolščal v motoviljenje svojih kopit. Kmalu potlej, sem povedal, so se nam zabili v hrbet. Rešili nismo ne bander iz tenko tkane volne. Niti nič.

Poslušali so ga kot pevca slepca z romanj.

Jelengarju se je podsmeh sušil od ust.

Predjamski je poznal junaštvo kranjskih kmetov — jih je vodil, ko je cesar velel, naj stotnija gre Hrvatom na pomoč. Takrat je prvič videl prapore s polmesečem — in se poslednjič od strahu pokrižal. Spričo vrat, odprtih Turku kamorkoli na stečaj zaradi butoglavosti dunajskega Friderika. Silil jih je z mažo iz otrobov, koromača in ostankov lojnatih pogač za mazanje cerkvenih ur: pešci naj si pomazilijo stopala, jezdec pa rit. Vojska z žulji misli samo nase. Plače ni pošiljal, lačne banderije so divjale po vaseh

za krajo, z dvora na Avstrijskem pa so tekli sli s strogimi recepti, kako najbolj uspešno aplicirati ta čudežni marcialski vazelin.

Kranjske čete so se tiho teple, med oddihi vriskale — če pa je padel praporščak, se niso zmedle kakor Salzburgžani, drle so, mrle so, do zadnjega moža. Tako se bije, kateri nima nič, mu je pa že vsega dovolj. Obristi na Španskem so že vedeli, zakaj se spleča sèm hoditi kupovat soldate.

So ko dren — guliš jih, trši so.

— Opoldne so mu konja snedli, popoldne vrgli meč v vreče s plenom. Storila se je noč, me potegnili iz počí, sem šel obračat trupla. Od lune je kazalo, da Matjaževi vojščaki spe! Rano jutri bodo, kadar bo potrebno, spet udarili — če bi hudič položil parkelj na domača tla. Ujede so strašile. V uho se mi je ujel skovir, sem hitro odskovikal: iz škrape se je stisnil Pucihar, rudar iz Plajberka, z naušno kapo iz polšin. Odrinila sva tri mrliče — spodaj je počival kralj Matjaž. Kot eden med vsemi tam okrog. Bos, brez verižne srajce, z grdo rano v prsih. Odvlekla sva ga k škrapí in pod zemljo, nanosila kamnov, Puciharja je požrla noč proti Osojam. Obsedèl sem v mesečini, kraj tovarišev — ob zoru ne bi več uganil, kam sva ga zagrebla. Daleč gòri so se kot grmade vнемale vasi. Čez kraljev grob se je spustila rosa.

Pritlikavec je sklonil glavo k rokam:

— Ne vem, odkod je bil, da bi zaupal materi, kje je.

Samoststrar je hripavo vprašal:

— Si se dolgo reševal domov?

— Domov kam? se je zarežal Stara brada.

— Sèm! Si anti tod doma?

— Blodil sem, zmeraj zad za nosom: pošiljal sem ga zdaj v izvidnico, pa v prednjo stražo. Prelazi so rabili za pasti. Turek je razsajal — na Ljubelju so cesarski prežali pa na nas! Pomagal sem si vzdolž prepadov, z gamsi. V jutrih, o večernem mraku. Postojni sem se v loku ognil, kakor podivjan. Sem pa v Slavini, v cerkvi Marije Jézerske, prižgal lojenko fantom v spomin.

Psa sta se tesno ob skali zapodila dol.

Burja je ponehala — pred vhomom je nergal najbrž Volčina.

Stara brada je pokazal skozi kamnate oboke:

— Spi pod hribom, kralj Matjaž, okrog pa vojska iz soteske pri Kokovem. V nočeh, ko debela pokajo, korakajo obhodnice od Rut do Velikovca, s plašči čez obraz in z bodežem v pesteh. Se je tam gori zakopalo dobro seme. Ti, Jelengar, si pa sluga — ne moreš razumeti, neumnosti kvantaš.

Spoštljivo, trdno je povedal proti mostovžu:

— Gospod, bi mu, po tolikanj bridkosti, še zapeli pesem? Tujcu od pšeničnih polj, Matiji, kralju Ogrov? Naj ga opevajo, ki ga imajo v číslu — mi ga nimamo za kaj. Bi rajši pel o Boliki, o Komposteljskem romarju in o Štampiharjevi Neži, ki je preklinjala poslednjega med tremi hribovskimi snubci. Bom zadnjič rekel, lokarju, ne vam: bi jo z enako ihto peli Turkom, avstrijskemu cesarju! Krokarjem na vejah pri Kokovem. Krastam, kugi,

madrónom in bodilju, verigam v barkah na beneškem morju. In znamenjem na nebu, ki je nam, zmaščenim k drevcu opata v Vetrinjah, iz veka v vek tako sovražno, to nebo, kjer biva bog! Če bomo komu peli, bomo drugim. Matiji ne! Oropali so nas vsega — mar tudi pameti? Sicer pa so tam gori na Koroškem zamorili vse, celo studence. Naj bi pesem preživela? ... Gospod, zakaj molčite?

Spodaj so zaropotala vrata, drog je treščil v skalo. Dim se je razsukal po votlini, se odsrkal do pobožne jazbine meniha Serafina. Španček je potisnil baklo v ogenj, stekel. Jelengar je lovil glasove, za šilastim vhodom so se pletli v prepir:

- Preluknjaj si mi hlače iz mezlana, žabji tat!
 - Drugič pridi v železnih golenjaki, je Volčina golčal.
 - Odluščil te bom iz naročja svete cerkve!
 - Bo potlej manj skelelo po zobeh?
 - Piccolo, daj plamenico, sem debel, strašno prestreljen!
 - Najprej kapuco z glave, se pokaži!
 - Hlapcem nikdar! Terjam, o špelunkar: zbudi gospodarja!
- Jelengar je preskočil mostovžno ograjo:
- Luka Močibob, vikar! Kaj ga žene skozi noč?
 - Zoprna novica. Pejva dol.

Sredi jame je ostal, sam, kot snet z razpela, Stara brada.

Pod pete mu je plesal plamen, nad klobukom netopir.